

Koltay András

A véleménynyilvánítás szabadsága

Fogalmi tisztázás az Alkotmány 61. §-ához

a

magyar Alkotmány első tudományos igényű, 2008 őszén megjelenő kommentárja, ha nem is késett el, mindenesetre számos nagy, alapvető alkotmányos kérdéseket érintő vitát követően születik csak meg. Ezen, a rendszerváltozás után zajlott – politikai, közéleti, filozófiai, jogtudományi – csaták nem elhanyagolható része a véleménynyilvánítás szabadságának helyes értelmezése körül forgott. A még korántsem lezárt vitákhoz kíván néhány szemponttal szolgálni az alábbi írás, a megjelenés előtt álló kommentár számára az Alkotmány 61. §-ához írt fejezet egy átdolgozott részlete.

A véleménynyilvánítás fogalma

A véleménynyilvánítás szabadságának fogalmi meghatározása előtt bizonyos *terminológiai nehézségekkel* is meg kell küzdenünk. A vizsgálatunk tárgyául választott alapjogot – az Alkotmány szóhasználatán túl – illethetjük a *szólásszabadság* (az angol *freedom of speech*-ből), *véleményszabadság*, véleménynyilvánítási szabadság (a német *Meinungsfreiheit*-, illetve *Meinungsäusserungsfreiheit*-ből, és az elvétve az angolban is használt *freedom of opinion*-ből) vagy a *kifejezés szabadsága* (az angol/amerikai *freedom of expression*-ből) kifejezéssel, illetve ezek különböző változataival is. Felmerül a kérdés, vajon lehet-e megalapozottan különbséget tenni ezen kifejezések alkalmazási körei között, illetve, hogy vajon az Alkotmányban szereplő „szabad véleménynyilvánítás” a legmegfelelőbb, legpontosabb, legveretesebb magyar kifejezés-e. A válaszon töprengve kiderül, hogy teljes egészében

egyik kifejezés sem tekinthető pontosnak: a szóban forgó szabadságjog kitűzött célja nyilvánvalóan nem csupán a *szólások* (értve ezalatt a verbális kifejezéseket) és nem csak a *vélemények*, azaz a meghatározott ügyben kifejtett személyes álláspont szabad kifejtésének megoltalmazására szorítkozik, a *kifejezés szabadsága* pedig a magyar fülnek idegenül hangzik, és szintén nem teljesen pontos. A jogtudomány képviselői e három kategóriát felváltva, egymás megfelelőiként használják.¹ Arra is akad példa, hogy egyazon törvényen belül egyaránt szerepeljen a véleménynyilvánítási szabadság és a szólásszabadság.² Ennek megfelelően mindhármát használható, egymásnak megfelelő kategóriának kell tekintenünk, azzal a megjegyzéssel, hogy bár az első magyar sajtótörvény 1848 áprilisában a gondolat és a sajtó szabadságát deklarálta, később a magyar történelmi hagyományban szinte kizárólag a szólásszabadság kifejezés terjedt el. Az 1946. évi I. törvényben szerepelt először a gondolat és a vélemény szabadsága, majd – talán elsősorban az 1989-es alkotmánymódosítás szócserejének, és az azt követően aláírt nemzetközi szerződések hivatalos magyar fordításainak eredményeképpen – a közelmúltban egyre inkább az utóbbi, tehát a *véleménynyilvánítási szabadság* kifejezés használata került előtérbe.

A terminológiai kérdés tisztázása utáni feladatunk az, hogy a *vélemény fogalmát*, legalábbis a számunkra szükséges értelmét meghatározzuk. Nyilvánvaló, hogy a szóbeli, írásos, nyomtatott kifejezések mind-mind *véleménynek* minősülnek, hasonlóan a különböző médiumok műsoraihoz vagy a filmalkotásokhoz. Véleménynek minősülhetnek a képek vagy más, vizuálisan érzékelhető tárgyak, ábrázolások, például a műalkotások. A határvonalak itt már kezdenek elmosódni, de az esetek jelentős többségében azonnal eldönthető a kérdés, vajon véleménnyel, azaz az alapjog védelmi körébe tartozó megnyilvánulással van-e dolgunk.

Akadnak olyan szóban elhangzó vagy leírt kifejezések is, amelyekről fel sem tételezzük, hogy a véleményszabadság védelmét élveznék: a hamis tanúzás, szerződéskötés, a házasságkötés során elhangzó eskütétel vagy a bűncselekmény elkövetésére való felhívás esetén fel sem merül, hogy az elhangzó kifejezéseket az alapjog védelmi körébe kellene vonni. A jogellenes fenyegetés szavai maguk a tiltott cselekmények; a hamis tanúzás maga a bűncselekmény, amely verbális kifejezések útján valósul meg; az anyakönyvvezető előtt kimondott *igen* maga a házas-

¹ Az eltérő szóhasználatra példaként lásd az alábbi címeket: Sajó 2005; Halmai 1994; Ádám 1999.

² Lásd például a rádiózásról és a televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény (médiatörvény) preambulumát és 31. § (1) bekezdését.

ságkötés aktusa; a szóbeli felmondás maga a jogviszony megszüntetése – nem tekinthető egyik sem a véleményszabadság megnyilvánulásának.³ Ugyanakkor akadnak olyan cselekmények, amelyek kifejezett, konkrétan elhangzó vagy leírt, illetve megjelenített „vélemény” nélkül is egyértelműen élvezik a védelmet: néma tüntetések, sztrájkok vagy mondjuk a valamilyen véleményt kifejező ruházat (például egyenruha) viselése.

A véleményszabadság alapjoga kiemelt alkotmányos védelmet élvez – ehhez pedig *meg kell szabni a védelem körét*. A jog hatókörének megvonása persze nem lehetséges minden tekintetben pontos kategóriák felállítása, részletes, taxatív felsorolások útján. A jogot csak absztrakt módon határozhatjuk meg, az egyes konkrét megnyilvánulási formáit pedig a gyakorlatnak kell meghatároznia.⁴

Különbséget kell tenni a véleményszabadság határainak megvonása és az így meghatározott kategóriák védelmének mértéke között. Első lépésben el kell dönteni, a vizsgált kifejezés/cselekmény tekinthető-e az alapjog gyakorlásának. Igenlő válasz esetén pedig a következő lépésben meg kell határozni, hogy milyen mértékű védelmet élvez. A kategorizálás veszélyes művelet, hiszen módot ad arra, hogy a véleményeket azok értéke alapján sorolja be, az értékelés feladata pedig mindig magában rejtje a visszaélés esélyét. A kategorizálás módszerét elsősorban az Egyesült Államok joggyakorlatában alkalmazzák, de például a politikai véleményeket minden jogrendszer fokozottabban védi a többinél. Ezeket tekinthetjük tehát a véleménynyilvánítási szabadság legjobban védett *belső magjának*. A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága is kimondta a Handyside-ügyben,⁵ hogy a *véleményszabadság elsősorban a politikai véleményeket védi*. A Sunday Times-ügyben⁶ pedig ezt kiegészítette azzal, hogy az egyezményben részes államoknak a véleményszabadság védelménél rendelkezésre álló mozgásterük (az úgynevezett *margin of appreciation*) nem terjed ki a politikai vélemények védelmére, amelyek tekintetében egységesen magas védelmi küszöböt kell meghatározni. Persze önmagában e kategória meghatározása sem könnyű. Bizonyos jogrendszerek csak kifejezetten a parlament működésével kapcsolatos véleményeket tekintik e körbe tartozónak,⁷ a legtöb-
ben azonban ennél jóval szélesebb értelmezést adnak a kategóriának:

³ Sunstein 1993, 836–840.

⁴ Sólyom 1985, 12–14.

⁵ *Handyside v. United Kingdom* Judgment of 7 December 1976, Series A no. 24.

⁶ *Sunday Times v. United Kingdom* No. 1. Judgment of 26 April 1979, Series A no. 30.

⁷ Lásd például az ausztrál High Court ítéletét a *Lange v. Australian Broadcasting Corporation* ügyben, (1997) 189. CLR 520.

Alexander Meiklejohn kitágította azt az irodalommal és a művészetekkel is,⁸ Eric Barendt szerint pedig politikai véleménynyilvánításnak tekinthető mindazon megnyilvánulás, amely hozzájárulhat a közvélemény alakításához a témák olyan széles körében, amelyre egy gondolkodó állampolgár közügyként tekinthet.⁹ Előfordulhat az is, hogy kifejezetten csak a politikai véleményt korlátozzák, ez azonban csak kivételes okból történhet, mint például a politikai reklámok sugárzásának tiltása a különböző médiumokban.

A politikai vélemény tehát általában véve *értékesebb* az egyéb véleménynyilvánításoknál. Az amerikai mintára történő, a vélemény értéke alapján megkülönböztető *high* és *low value* differenciálás azonban szintén nem veszélytelen. A kevésbé értékesnek ítélt vélemények ugyan nem maradnak védtelenek, de védelmük értelemszerűen alacsonyabb szintű lesz. A csoportosítás, legalábbis a politikai–nem politikai kategóriákra azonban szükséges, mert annak hiányában valamennyi véleményre egyazon mércét kellene alkalmazni, ez pedig vagy a kevésbé értékesek (például a pornográfia, a reklámok, a gyűlölködő kifejezések) védelmi szintjének túlzott megemelését, vagy pedig a közügyek vitájában részt vevő vélemények védelmének csökkenését hozná magával. A fokozottan védett kategórián belüli védelmi szint nem a vélemény kinyilvánításával okozott kárhoz igazodik, azaz bizonyos feltételekkel még károkozás esetén is a véleményszabadság élvez elsőbbséget – a közügyek nyílt vitatása indokolja például az egyéni becsületvédelem bizonyos meghátrálását. A kevésbé értékes vélemények esetében a védelem ellenben megállhat ott, ahol az valakinek vagy valamely alkotmányosan védett értékben – megfelelően súlyos – kárt okoz. A két kategória egyesítése egyik vagy másik megoldás kizárólagos alkalmazását követelné meg.

Az *értékes–kevésbé értékes vélemények elválasztása* nem lehetséges teljes precizitással. Ha például egy politikust kigúnyoló pornográf film készül, vajon bemutatható-e a televízióban? Ez egyfelől politikai témájú véleménynyilvánítás, másfelől viszont pornográf filmalkotás, amely a kevésbé értékes véleménynyilvánítások körébe tartozik. A határok tehát elmosódhatnak, de megvonásuk nehézsége nem jelenti azt, hogy arra nincs is szükség – az esetek döntő többségében ugyanis egyértelműen kategorizálható a vélemény.¹⁰

⁸ Meiklejohn 1961, 245.

⁹ Barendt 2005, 162.

¹⁰ Schauer 1981, 294–295.

Kérdés, hogy a közügyekkel kapcsolatos véleménynyilvánítások vajon pusztán e sajátosságuk folytán automatikusan kiemelt védelmet élveznek-e, avagy lehetséges volna *a vélemények korlátozása azok formája alapján*? A közügyekben ugyanis nemcsak kifinomult, racionális érvelés útján lehet véleményt nyilvánítani, hanem drasztikus módon, nyers modorban is. A Magyarországon meghonosodott és a Strasbourg által is előírt¹¹ felfogás alapján a vélemény nem korlátozható annak modora, nyersessége miatt; a véleménynyilvánítás sokkoló, felháborító, zavaró jellege önmagában még nem alapozza meg a korlátozás lehetőségét, ha valamely védett érdek nem sérül. Jól kivehető ebben az álláspontban az egyenlőség általános elvének alkalmazása: nem mindenki képes véleményének racionális kifejtésére, talán nem is minden vélemény minden esetben tökéletesen megalapozott, illetve érvekkel alátámasztott, és nem mindenkinek van módja arra, hogy véleményét a nagyközönség tudtára adja – az ehhez hasonló drasztikus módszerek viszont némileg felerősíthetik az egyén amúgy meglehetősen halk hangját. Más kérdés, hogy ha ezt elfogadjuk, akkor ez az elv csupán a valóban, felismerhetően valamely véleményt hordozó kifejezésekre terjed-e ki vagy a szimpla gyalázkodásokra is (netán úgy tekintjük, hogy a gyalázkodás maga is egy kifejtett vélemény).

Különbséget kell tenni a *tényállítási és a véleménynyilvánítási* között is. Természetesen mindkettő védelmet élvez, de a védelem mértéke eltérő lehet. Bár az amerikai Legfelső Bíróság nálunk is ismert ítélete a Gertz v. Robert Welch ügyben¹² némileg színpadiasan kijelentette, hogy „a First Amendment [az amerikai Alkotmány szabadságjogokat tartalmazó úgynevezett Első Kiegészítése] értelmében nincsen olyan, hogy téves gondolat”, ez ott sem jelenti a vélemények korlátlan védelmét. A magyar Alkotmánybíróság is kimondta, hogy az alapjog „a véleményt annak érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül védi”,¹³ de ez szintűgy nem jelent a vélemények esetén sem teljes immunitást, hiszen „külső” korlát, például a becsület és emberi méltóság még akkor is korlátozhatja a véleménynyilvánítási szabadságát, ha annak igazságtartalma értelemszerűen nem vizsgálható. A tényállítási azonban – mivel valóságtartalmuk, a véleményektől eltérően vizsgálat tárgyává tehető – szigorúbb megítélés alá esnek: a hamis (bizonyítatlan) tényállítás nem kaphatja meg a véleményszabadság védelmét.

¹¹ *Handyside v. United Kingdom* Judgment of 7 December 1976, Series A no. 24.

¹² 418 US 323 (1974).

¹³ 36/1994. (VI. 24.) AB-határozat, ABH 1994, 219, 223.

A kevésbé értékes vélemények köre meglehetősen széles, ide tartozik gyakorlatilag minden olyan kifejezés, amely nem tekinthető a közügyek vitájában részt vevőnek, mint az üzleti célú megnyilvánulások, például a reklámok, az obszcén, pornográf kifejezések, alkotások vagy a magánszemélyek jó hírvének magántermészetű üggyel összefüggésben történő csorbítása. A tény, hogy ezek a megnyilvánulások szigorúbban korlátozhatóak, nem abból fakad, hogy azokat alacsonyabb értékük miatt „bünteti” a jogalkotó, bár az értékelő szempont behozatala a döntésnél kétségtelenül szükséges. A szigorúbb korlátozás ugyanis esetünkben is csak akkor lehetséges, ha ezen megnyilvánulások valamilyen kárt okoznak (a vásárlókat károsítja a megtévesztő reklám, a kiskorúak fejlődését gátolja a pornográf filmek korlátlan sugárzása stb.), és mivel nem vesznek részt a közügyek vitáiban, a kár „elviselése” itt – valamely magasabb cél érdekében, mint például a közvita nyíltsága – nem indokolt.¹⁴

A véleményszabadság köre az elmúlt évtizedek során fokozatosan tárgult. Ez a folyamat Európában is világosan látható, bár teljes valójában az Egyesült Államokban bontakozott ki, ahol ma már kiterjed nemcsak a reklámokra, hanem a kampányfinanszírozás vagy az állami támogatások elosztásának kérdéseire éppúgy, mint az éjszakai bárokban előadott sztriptíztáncra. Igen, általában véve valóban elfogadható, hogy a *véleménynyilvánítás és a cselekvés* kategóriái egymástól elválaszthatatlanok. Valamely cselekedettel minden további nélkül kifejezhetünk egy bizonyos mondanivalót, véleményt, ehhez nincs szükség sem szóban elhangzó, sem leírt szövegre. Bizonyos jelzések, szimbólumok önmagukban is véleménynyilvánításnak minősülhetnek. Különbséget kell tenni az olyan cselekmények között, amelyek önmagukban fejeznek ki valamely tartalmat, illetve azok között, amelyek a vélemény valamely „klasszikus” formájának kifejezéséhez szükségesek. A szórólapok osztogatása teszi lehetővé a szórólap tartalmának megismertetését, az utcai felvonulás megszervezése a résztvevők álláspontjának közzétételét. Ha ezeket a cselekményeket korlátozzuk, akkor nem közvetlenül magát a véleménynyilvánítást érinti a korlátozás, arra csak közvetve hat. Ez persze nem jelenti azt, hogy esetünkben „szabad a pálya”, hiszen például az utcai demonstrációk lehetőségének szűkítésével a véleményszabadság jelentős sérelme járhat együtt. A korlátozás mércéje azonban mégis – általában véve – alacsonyabb ezekben az esetekben, és elegendő, ha az nem diszkriminatív (közvetve sem), arányos és megfelel az ésszerűség szabályainak. A cselekvés azonban maga is vélemény lehet – sőt, egy

¹⁴ Shaman 1995, 297.

strasbourgi ítélet alapján még a vadászkürt megfújása és a kutyaugatás is az!¹⁵ –, de vajon hol lehet meghúzni a határt? Azt mégsem mondhatjuk, hogy az amerikai elnök lelövése a véleményszabadság jogának gyakorlása lenne, bár kétségtelenül hordozhat mondanivalót (kifejezheti a gyilkos ellenérzéseit az elnök politikájával szemben). A határ meghúzása elengedhetetlen, hiszen szinte bármely cselekményről elmondható, hogy kifejez valamit, ennek fényében pedig, ha nem szabjuk meg, hol ér véget a véleményszabadság alkalmazási köre, az óhatatlanul bele fog olvadni a szabadság általános elvébe, és elveszti a fokozott védelmet.¹⁶ Ez a feladat még akkor is szükségszerű, ha előre látható, hogy precíz határvonalakat a véleményszabadság által védett és érintetlenül hagyott területek között nem lehet meghúzni. A határ meghúzásának többféle szempontja lehetséges. Megvizsgálhatjuk, hogy vajon a cselekmény előmozdított-e valamely olyan érdeket, amelyet a véleményszabadság igazolásaként fogadhatunk el? Hozzájárult-e a demokratikus döntéshozatalhoz vagy az egyén autonómiájának gyakorlásához? Robert Post szerint a véleménynyilvánítás nem önmagában értékes, és csak akkor kaphat jogi védelmet, ha valamely alkotmányos értékkel (legyen az a demokrácia szolgálata vagy az egyén autonómiája) bír.¹⁷ Vizsgálhatjuk a cselekményt kifejezetten annak végrehajtója szempontjából is. Szándékában állt-e valamit kifejezni cselekedetével? Az igenlő válasz nem jelenti a véleményszabadság automatikus védelmét, hiszen nem mondhatjuk, hogy például az adó be nem fizetése jogos kifejezése volna a fennálló gazdasági renddel szembeni ellenérzésnek.

A legigéretesebb módja a határ meghúzásának az, ha nem a cselekmény üzenete vagy jellege felől közelítünk a kérdéshez, hanem a *korlátozás indokát* vizsgáljuk. Ha például a Hősök terén található milleniumi emlékműre valaki egy graffitit fest, az még akkor is büntethető, ha azt állítja, hogy tettét kizárólag IV. Béla király iránt érzett ellenszenvre táplálta. A véleményszabadság korlátozásának indoka, az emlékművek, középületek sértetlenségének megőrzése ugyanis legitim cél, az illető pedig egyébként is kifejezheti álláspontját más, megengedett módon is. Levonva ebből az általános elvet: ha a korlátozás valamely egyéb legitim érdek miatt és nem kifejezetten az alapjog korlátozása okán történik, megengedhető. Az elnök merényletjét azért tartóztatja le a rendőrség, hogy megőrizze az elnök életét, és nem azért, mert nem engedi meg a

¹⁵ *Hashman & Harrup v. United Kingdom* Application no. 25594/94, judgment of 25 November 1999.

¹⁶ Schauer 1979, 912.

¹⁷ Post 1995, 1249.

merénylőnek, hogy kifejtse politikai álláspontját. Ha azonban a korlátozás azzal a mellékes hatással jár, hogy általa a véleményszabadság is csorbul, szigorúan meg kell vizsgálni, vajon valóban az a bizonyos egyéb érdek motiválta-e a jogalkotót vagy jogalkalmazót, és nem esetleg csak annak védőburka alá bújva kívánta az alapjogot korlátozni. Azok a cselekmények, amelyeket így korlátoznak, egész egyszerűen nem tekinthetők véleménynyilvánításnak. Ha a korlátozás indokát választjuk a véleményszabadság határainak megvonásában segédkező rendezőelvként, azzal a problémával szembesülünk, hogy olykor nehéz lesz eldönteni, milyen megfontolásból is cselekedett a jogalkotó. Hiszen vizsgálhatjuk bármilyen szigorúan, hogy vajon a szabadság korlátozása valóban csak járulékos kárnak minősül-e, avagy mögöttes szándékként meghatározó volt-e a korlátozó szabály megalkotásakor, a kérdést nem mindig fogjuk tudni egyértelmű bizonyossággal eldönteni.

Jól illusztrálja az *alapjog hatókörének egyre kiterjedtebb értelmezését* az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának bevett gyakorlata, amely az éjszakai bárokban bemutatott sztriptízt és egyéb, meztelen hölgyek részvételével zajló táncokat a véleményszabadság fogalmi körébe utalja.¹⁸ De ez csak egy példa arra, hogy elvileg milyen cselekmények vonhatók a véleményszabadság fogalmi körébe. Egy másik ügyben a Legfelső Bíróság például megállapította, hogy a demonstratív célzattal történő, tömeges parkban alvás is „véleménynyilvánítás”, más kérdés, hogy a park tisztasága és rendezettsége fenntartásának érdeke erősebb.¹⁹ A magyar jog azért még nem tart itt: Sólyom László, az Alkotmánybíróság első éveit összefoglaló munkájában azt írja, hogy az önkormányzati rendeletet, amely „a közterületen öltözkéssel és magatartásával nemi vágyat keltő személyeket” szabálysértési bírsággal sújtotta, „nehéz lett volna” a testületnek a véleményszabadsághoz való jog alapján elbírálni.²⁰

Véleménynyilvánításnak minősülhet-e a pénz? Pontosabban, ha az anyagi támogatás nyújtása annak érdekében történik, hogy a támogatott kifejezze a véleményét (például, hogy egy műalkotást hozzon létre, a támogatás összegét felhasználva), akkor a támogatás szelektív, esetleg diszkriminatív módja adhat-e alapot arra, hogy azok, akik nem részesültek benne, véleményszabadságuk megsértése miatti igénnyel forduljanak a bírósághoz – mondván, hogy a támogatás elbírálása nem volt

¹⁸ Lásd például *Barnes v. Glen Theatre* 501 US 560 (1991); *City of Erie v. Pap's A. M.* 529 US 277 (2000).

¹⁹ *Clark v. Community for Creative Non-Violence* 468 US 268 (1984).

²⁰ Sólyom 2001, 476. Erre végül nem is került sor, mert a rendeletet időközben visszavonták, így az eljárás megszűnt (220/D/1996. AB-végzés, ABH 1996, 922).

tisztességes vagy megfelelő, így a véleménysszabadságukhoz való joguk csorbult? Ha valaki támogatást kap ahhoz, hogy megpróbálja meggyőzni az embereket politikai álláspontjának helyességéről egy választási kampányban, akkor a támogatás mértékének korlátozása értékelhető-e a véleménysszabadsághoz való jog megsértéseként – akár a választáson induló, akár a támogatást nyújtó fél szempontjából? Közhely, de igaz: a pénz beszél. Pénz nélkül a mai tömegtársadalomban az egyes ember hangja elhalkul. *A pénz tehát szükséges a véleménysszabadság hatékony gyakorlásához*, de a legtöbbször ahhoz is, hogy egyáltalán megszólalhasunk. A véleménysszabadság és a pénz kapcsolatának két legjelentősebb problémája (a sajtószabadság speciális kérdésén kívül) a választási, népszavazási kampányok támogatásának, illetve az állam által a kultúrára, illetve bizonyos közintézményekre fordított támogatás elosztásának kérdése. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozata a *Bowman v. United Kingdom* ügyben²¹ megállapította, hogy annak a törvénynek az alkalmazása, amelyik öt fontban szabta meg az egy választási kampányban valaki által egy jelölt érdekében kifejtett tevékenységre (hirdetés, szórólapkészítés stb.) fordítható összeg felső határát, megsértette a véleménysszabadság jogát. A strasbourgi testület azonban nem ítélte általában véve az alapjogba ütközőnek a hasonló – és elvben Magyarországon is létező – korlátozásokat, csak az összeg felső határa volt túlságosan alacsonyra szabva.

Az állami támogatások kérdése is felvet a véleménysszabadsággal összefüggő kérdéseket. Elsőként: van-e egyáltalán kikényszeríthető jog például a művészetek állami támogatására? Bíróság előtt ezt az igényt általában véve nyilván nem lehetne peresíteni, de a plurális, demokratikus, a kultúrát értéknek tekintő társadalomban az állami támogatás feltétlenül szükséges. Lehetséges-e a támogatás olyan feltételeit meghatározni, amelyek biztosítják a semleges, méltányos döntést? Teljes mértékben ez szinte kizárt, hiszen – feltételezve, hogy mindig több lesz a jelentkező, mint a támogatásra fordítható összeg – a jelentkezők közül választani kell, ez a választás pedig az elérni kívánt cél, tehát a kultúra megőrzése és fejlődése érdekében nem nélkülözheti az értékelő szempontot. Az értékelés – kiváltképpen a művészetek terén – pedig soha nem lehet objektív, szempontjai csak általánosságban lehetnek meghatározottak. További kérdés, hogy a támogatás elosztásáról való döntés után azok, akik nem részesültek benne, hivatkozhatnak-e véleménysszabadságuk megsértésére, mondván, a döntés szempontjai önkényesek, akár törvényellenesek voltak, és így az eljárás – egyéb anyagi

²¹ Judgment of 19 February 1998, Reports 1998-I, 175.

forrás hiányában – megfosztotta őket attól, hogy a szabad véleményhez való jogukat a művészetben keresztül gyakorolják? Utóbbi kérdésre nyilvánvalóan nem lehet általában véve igennel felelni, de elképzelhetők olyan esetek, amikor az elosztás valóban jogellenesen történt – hogy az így keletkező igények alapulhatnak-e a véleményszabadság jogán, az más kérdés. Mindenesetre könnyen el lehet képzelni olyan helyzetet, amikor az anyagi támogatás elosztása diszkriminatív, önkényessé válik. Ha például a döntés szempontja az volna, hogy csak olyan emlékmű terve pályázhat anyagi támogatásra, amelyik a megőrizendő történelmi eseményről a kormány által sugallni kívánt képet tükrözi vissza, vagy ha olyan folyóirat nem folyamodhatna támogatásért, amelyik ellenzi a kormányzat politikáját, az aligha lenne megfelelő. Kérdéses azonban, hogy meg lehet-e határozni olyan szempontrendszert, amelyben kiküszöbölhető az effajta önkény. Tekintettel annak szükségszerű általánosságára, teljes mértékben valószínűleg nem. Ugyanakkor a döntéshozó (állami) szerv természetesen figyelembe veheti a kormányzat kulturális politikáját is, hiszen nem lehet elvitatni utóbbi azon jogát, hogy a kulturális életet is befolyásolja – ez persze csak kiegyensúlyozott mértékben, az arányosságot, valamint a társadalmi igényeket tiszteletben tartva történhet. Ettől függetlenül is az értékelő elem a támogatásról szóló döntésben minden esetben megengedett, sőt szükséges – e körben a visszaélést teljes mértékben kizárni nem lehet.

A véleménynyilvánítás szabadságának tartalma

A magyar Alkotmánybíróság az első adandó alkalommal, a véleménynyilvánítási szabadság kérdésében „alaphatározatának” tekinthető 30/1992. (V. 26.) sz. határozatában megragadta az alkalmat arra, hogy kialakítsa saját véleményszabadság-képét. A határozat értelmében „Az egyéni véleménynyilvánítási szabadság szubjektív joga mellett [...] az Alkotmány 61. §-ából következik a demokratikus közvélemény kialakulása feltételeinek és működése fenntartásának biztosítására irányuló állami kötelezettség. A szabad véleménynyilvánításhoz való jog objektív, intézményes oldala nemcsak a sajtószabadságra, oktatási szabadságra stb. vonatkozik, hanem az intézményrendszernek arra az oldalára is, amely a véleménynyilvánítási szabadságot általánosságban a többi védett érték közé illeszti. Ezért a véleménynyilvánítási szabadság alkot-

mányos határait úgy kell meghatározni, hogy azok a véleményt nyilvánító személy alanyi joga mellett a közvélemény kialakulásának, illetve szabad alakításának a demokrácia szempontjából nélkülözhetetlen érdekét is figyelembe vegyék.”²² Az alapjog tartalmának meghatározásakor tehát éppúgy hangsúllyal veendő figyelembe az egyéni jogosultság, *az egyéni autonómia értéke, mint a közösség* – a közvita nyíltságán és a közvélemény szabad alakításán keresztül megnyilvánuló – *érdekei*, és ez a kettős megalapozás érvényben maradt a későbbi határozatokban is. A véleménynyilvánítási szabadság fogalmának, tartalmának meghatározása azonban további pontosításra szorul.

A legegyszerűbb definíció értelmében a véleménynyilvánítási szabadság annyit jelent, hogy – a jog által meghatározott keretek között – *mindenki szabadon kinyilváníthatja véleményét*, a lehető legváltozatosabb formában, azzal a megszorítással, hogy azoknak bizonyos, megszabott kereteknek megfelelően széleseknek kell lenniük, tekintettel az alapjog kiemelt szerepére. Ezek alapján tehát a véleményszabadság gyakorlója van a középpontban, aki sok mindent kimondhat, de másoktól nem várhatja el sem azt, hogy ebben segítségére legyenek, sem pedig azt, hogy meghallgassák – a jog tehát másoktól (így az államtól is) csak tűrést, elismerést és tartózkodást vár el, semmi többet. A véleményszabadság negatív jellegének kizárólagosságát vallók felfogása alapján az állam feladata véget ér ott, amikor deklarálja az alapjogot és biztosítja azt, hogy ő maga nem avatkozik be annak gyakorlásába. Az államnak és egyes szerveinek vissza kell húzódnia az alapjog területéről, el kell ismernie, és tiszteletben kell tartania azt, de nem fejthet ki semmilyen tevőleges magatartást annak érdekében, hogy a jog gyakorlását megkönnyítse, lehetővé tegye, sem pedig azért, hogy a jog gyakorlása során az állampolgárok közötti viták rendezésében segédkezzon.

Világos, hogy önmagában a negatív jelleg nem alkalmas arra, hogy a jog tartalmát meghatározza. *Az államnak mindenféleképpen kötelessége a jog gyakorlásának bizonyos mértékig történő biztosítása.* Lehetővé kell tennie például az utcai demonstrációk rendezését, annak biztonságát szavatolnia kell, és meg kell akadályoznia, hogy a demonstrálók megzavarják egymás rendezvényeit. Meg kell szerveznie a sajtó szabályozását, az engedélyezési rendszert, biztosítania, hogy választási kampányok idején a politikai szervezetek, jelöltek hozzáférhessenek a médiához, működtetni és finanszírozni kell a közszolgálati médiumokat, anyagi támogatást kell nyújtania a művészetek, az irodalom terü-

²² ABH 1992, 167, 172.

letén. A *Gündem v. Turkey* ügyben²³ a strasbourgi bíróság azért állapította meg az Egyezmény megsértését, mert a bepanaszolt állam nem biztosított védelmet egy újságnak a különféle, politikai ellenfelei által szervezett szabotázsakciók ellen, amelyek ellehetetlenítették működését, a Platform „Ärzte für das Leben” v. Austria ügyben²⁴ pedig azért marasztalta el az osztrák államot, mert nem biztosította a gyülekezési jog gyakorlását egy tüntetésen, amelyet így „ellentüntetők” zavartak meg. Az állam hozzájárulása a véleményszabadság gyakorlásának biztosításához tehát kikerülhetetlen, a vita csak annak mértéke és konkrét megnyilvánulásai körül foroghat.

Az általános szabadságelv két fogalmának megkülönböztetése, a pozitív és a negatív szabadság elválasztása Isaiah Berlin angol filozófus klasszikussá vált tanulmányában jelenik meg elsőként.²⁵ Berlin az egyén számára biztosított, külső beavatkozás nélküli mozgásteret tekintti a negatív szabadságnak (valamitől, valakitől való szabadság), míg a döntési szabadságot, tehát azt, hogy az egyén saját maga ura legyen, a pozitív szabadságnak (valamire való szabadság). Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a negatív szabadság biztosítja a formális, jogi értelemben vett egyenlőséget, míg a pozitív a valós cselekvési lehetőséget, tehát a formális egyenlőség hatékony „használatát” teremti meg. A két eltérő szabadság között egyensúlyt kell találni. „A negatív szabadság fogalmával úgy élnek vissza, hogy egyenlő szabadságot követelnek a farkasnak és a báránynak, s az állam még akkor sem avatkozhat közbe, ha a farkas felfalja a bárányt”,²⁶ míg a pozitív szabadság legtöbbször csak mások negatív szabadságának kárára biztosítható, és így annak nem szabad átlépnie a helyes mértéket. A véleményszabadságra alkalmazva mindezt: ha csak a jog negatív jellegét biztosítjuk, akkor a legtöbb embernek nem lesz lehetősége részt venni a közösség vitáiban, biztosítani kell tehát bizonyos pozitív jogokat is, például a média általi kiegyensúlyozott, objektív tájékoztatást, mely azonban csak a műsorkészítők negatív szabadságának terhére valósulhat meg, hiszen így olyan eseményekről is hírt kell adniuk, amelyeket amúgy esetleg nem tárnának a köz elé. Ezen beavatkozás jogossága azonban megindokolható.

A véleményszabadság pozitív jellege ellen szólók legfontosabb érve az, hogy annak elismerésével éppen az alapjog által biztosítani kívánt szabadság sérül, mert a jog gyakorlásába beavatkozik az állam. A pozi-

²³ Application no. 23144/93, Judgment of 16 March 2000. ECHR Reports 2000-III.

²⁴ Case no. 10126/82, Judgment of 21 June 1988. Series A no. 139.

²⁵ Berlin 1990, 334–443.

²⁶ Dénes 2004.

tív jog biztosítása szükségszerűen mások negatív jogainak korlátozását vonja maga után. Ha az állam biztosítja azt, hogy a hamis állításokat a sérelmet szenvedett fél a sajtóban kiigazíthatja, akkor ez a sajtótermék szerkesztőinek szabadságát korlátozza. Az állami beavatkozástól egyébként is mindig óvakodni kell, mert még tisztességes szándék esetén is elképzelhető, hogy több kárt okoz, mint amennyi hasznot hajt.²⁷ Nem vitás, hogy a sajtónak tisztességesen kell eljárnia, de nem szerencsés, ha ezt a tisztességet az állam kényszeríti ki, mert ha valamely hatóság vagy bíróság beavatkozik a szabadság gyakorlásába, ott mindig fennáll a visszaélés vagy egyszerűen csak a rossz döntés veszélye.

A véleményszabadság pozitív jellege, tehát a jog tényleges gyakorlási lehetőségének biztosítása nem az egyetlen, nem is feltétlenül a legfontosabb eszköz a vélemények kifejtéséhez. Az érvek, melyek a véleményszabadság gyakorlásának kiemelt terepéhez, a sajtóhoz való korlátozott hozzáféréssel, a sajtó működtetéséhez szükséges mérhetetlen költségekkel indokolják a pozitív jogok elismerésének szükségességét, nyomósak ugyan, de nem elégségesek. Jogilag ugyanis senkinek nincs megtiltva, hogy újságot vagy televíziós csatornát alapítson, a kétségtelenül létező gazdasági, anyagi korlátokat pedig nem lehet egy kalap alá venni a jogi korlátozással. *A pozitív jog hiánya tehát nem jelenti a véleményszabadságtól való megfosztást*, elismerése viszont nem lenne garancia annak megfelelő gyakorlására. A véleményszabadság hatékony gyakorlásához ugyanis nemcsak a hozzáférés, hanem a megfelelő műveltség, oktatás, anyagi helyzet is szükséges, nem is beszélve az emberi tényezők szerepéről (jó kiállítás, helyes beszéd stb.). Ha elfogadnánk, hogy létezik egy általános pozitív jog a véleményszabadság fogalmán belül, akkor ugyanolyan joggal követelhetnénk legalább az előbb említett külső körülményeink (például a kapott oktatás) javítását.²⁸

A véleményszabadság pozitív jellegének elismerése melletti egyik fő érv szerint *a demokratikus döntéshozatal, a nyílt közvita* csorbát szenved, ha a jog nem biztosít lehetőséget a véleményszabadság hatékony gyakorlására. Ez elsősorban nem a közlő, hanem a befogadók, a közönség érdekei miatt szükséges, akiknek minden releváns álláspontot ismerniük kell ahhoz, hogy valós döntési helyzetbe kerülhessenek. Ha a véleményszabadság értékét elsősorban a demokráciában betöltött szerepe alapján ítéljük meg, akkor a sajtó – azaz a sajtóhoz hozzáférők véleménynyilvánításának – korlátozása mellett szóló nyomós érv kerül a kezünkbe. A sajtó ugyanis az egyetlen igazán hatékony eszköz,

²⁷ Schauer 1982, 128.

²⁸ Uo.126.

amely a közösség számára az egyes álláspontok megismerését lehetővé teszi. Ez a sajátosság indokolja a sajtó szabályozását, bizonyos tartalmi kötöttségeit. De ez az érv nem egészen megfelelő arra, hogy a véleményszabadság pozitív jellegét általa tegyük elfogadhatóvá. Ahogy Alexander Meiklejohn mondta: „Nem az a fontos, hogy mindenki beszélhessen, hanem hogy minden, ami fontos, ki legyen mondva.”²⁹ A sajtó demokratikus feladatainak ellátása, amely különböző intézmények és eszközök útján történik, nem közvetlenül az egyéneknek, hanem az egyes álláspontoknak biztosít hozzáférési lehetőséget (és így, közvetve persze azok képviselőinek is). A közszolgálati kötelezettségek, a kötelező hírszolgáltatás, kiegyensúlyozottság, pártatlanság stb. intézményes úton biztosítja a nyílt közvita lehetőségét, és csak nagyon szűk körben létezik konkrét személyek által igényelhető hozzáférési jog, például a sajtó-helyreigazítás vagy a választási kampányok során kötelező politikai műsorszolgáltatás tekintetében.

A pozitív jelleg melletti másik fő érv értelmében a véleménynyilvánítás lehetőségének a biztosítása azért szükséges, mert csak így teremthető meg az állampolgárok közötti egyenlőség. Kenneth Karst szerint a véleményszabadság joga mögött álló alapvető elv az egyenlőség, amely bizonyos mértékben mások szabadságának korlátja is lehet.³⁰ Mindenkinek egyenlő, morális alapon nyugvó joga, hogy a közvélemény alakításában részt vegyen, az nem lehet csupán a jó módúak és befolyásosak kiváltsága. Legalább némi esélyt kell teremteni arra, hogy mindenki hozzá szólhasson az adott vitához. Ezért kell elismerni a közlők pozitív jogát, ezzel párhuzamosan pedig mások kötelezettségét a véleményszabadság hatékony gyakorlását elősegítő eszközök és lehetőségek megteremtésére. Ez nyilván nem jelentheti például azt, hogy mindenki szerepelhet a televízióban, de azt igen, hogy mindenkinek joga van tüntetni, az utcán szónokolni vagy szórólapot osztogatni, és mindezt állami védelem mellett. Az egyenlőség a véleményszabadság gyakorlásában sem valósulhat meg teljes mértékben, de a sajtó szabályozása, a sajtón kívüli véleménynyilvánítási eszközök felhasználásának lehetősége mégis kiegyensúlyozhatja a hozzáférés egyenetlenségeit. Az egyenlőséget talán nem is az egyének, hanem az egyes nézetek szempontjából kell tekinteni.³¹ A pozitív véleményszabadság hiánya Michel Rosenfeld szerint egyenesen veszélyt jelent a demokráciára, mert az felfogható „a hatalom koncent-

²⁹ Meiklejohn 1965, 26.

³⁰ Karst 1975, 20.

³¹ Rosenfeld 1996, 72–74.

rációjának és a monopolizálódás tendenciájának a támasztéka[ként]”.³² Az átlagember, észlelve saját és mások tehetetlenségét, könnyen beletörődik abba, hogy a közügyeket mindig a megkérdezése nélkül, „a feje felett” döntik el. Éppen ezért a véleményszabadság tekintetében a „társadalmi nyilvánossággal kapcsolatos jogoknak” a „pozitív szabadságot is biztosítani kell, vagyis a polgárok beleszólási lehetőségét a hatalom gyakorlásába, és ezzel bizonyos fokig az állam legitimációját a polgárok által. Ennyiben e jogok is hozzájárulnak ahhoz, hogy a polgár a politika tárgyából: alattvalóból, a politika alanyává: állampolgárrá váljék.”³³

A jog negatív jellegét kizárólagosnak tekintők elfeledkeznek arról, vagy nem ítélik megfelelően jelentősnek azt a veszélyt, amelyet a magánjellegű korlátozások jelentenek a véleményszabadságra. A hitet, amely azt feltételezi, hogy *a vélemények szabad piaca*, az állam viszályozódása megteremti a szükséges egyensúlyt, Jerome Barron a véleményszabadság „romantikus felfogása”-nak nevezi, amely ma már nem tartható.³⁴ A tény, hogy a vélemény nem lesz *hallható*, ha nem fordítunk rá hatalmas pénzösszegeket, a sajtó szinte teljes monopóliuma a véleményformálásra megváltoztatta a véleményszabadságról korábban alkotott képet. Ma már, ha a magánszféra (a vélemények szabad piaca) egyenletlenségeit ki akarjuk küszöbölni, kizárólag a szabad véleménynyilvánítás egykori „rettegett ellenségéhez”, az államhoz folyamodhatunk segítségért.³⁵

A gyakorlatban számos, *a véleményszabadsághoz kötődő pozitív jogosultság* létezik, ezek közül többet már említettünk is. A véleményszabadsággal elválaszthatatlanul összefüggő gyülekezési jog és annak biztosítása, a közszolgálati médiumok léte, az elfogulatlanság megkövetelése a sajtóbéli tájékoztatás során, a sajtó-helyreigazítás lehetősége azonban mind-mind egyedi, viszonylag szűk körben érvényesülő jogosultság. Ezek célja kivétel nélkül a közvitában részt vevő megnyilvánulások, a vélemények mennyiségének növelése, időnként kiegészülve egyéb célokkal (például a személyiség védelme) is. Ha az adott, konkrét, pozitív jogosultság e célt szolgálja, úgy elfogadható, még akkor is, ha gyakorlása óhatatlanul korlátozza mások véleményszabadságát.

A véleményszabadság tartalmának meghatározásakor említést kell tenni arról is, hogy a jog megléte nem kötelezhet senkit arra, hogy éljen vele. *A csendhez vagy a hallgatáshoz való jog* mindenkit megillet,

³² Rosenfeld 1990, 596.

³³ Halmai 1991, 843.

³⁴ Barron 1967, 1642–1643.

³⁵ Fiss 1986, 1405. és Fiss 1996.

de ez, a tartózkodást lehetővé tevő jog sem korlátlan. Az állami szféra az információs szabadság jogából eredően kötelezett a közérdekű adatok nyilvánosságra hozatalára, de például alapesetben a magánembernek is kötelező a bíróság előtt tanúvallomást tenni, vagy részt venni a népszámláláson, és válaszolni az ott feltett kérdésekre. A hallgatáshoz való jog jogosultja tartózkodhat valamely információ – egyébként akár kötelezővé is tehető – közlésétől. A magyar jog is tiltja a diszkrimináció minden változatát, ami természetesen kiterjed a vélemény alapján történő megkülönböztetésre is, bizonyos bizalmas, személyes jellegű információk közlése pedig megtagadható a munkáltatóval, egészségügyi intézménnyel szemben vagy például népszámláláskor. A bíróság előtti tanúskodási kötelezettség alól mentesülnek a vádlott hozzátartozói. Az ügyvéd, az orvos, a pap nem kényszeríthető arra, hogy a hivatása folytán tudomására jutott bizalmas információkat közölje. A sajtónak is lehet joga arra, hogy hírforrásainak kilétét eltitkolja. A csend jogának másik eleme, hogy az egyénnek joga van valamely vélemény kifejtésétől tartózkodni. A híres West Virginia State Board of Education v. Barnette ügyben³⁶ az amerikai Legfelső Bíróság ennek megfelelően döntött úgy, hogy az előírás, melynek értelmében az állami iskolában tanuló gyerekek rendszeresen kötelezően tisztelegtek és hűséget fogadtak az Egyesült Államok lobogója előtt, alkotmányosértő. A Jehova Tanúi által megtámadott szabály ugyanis ily módon véleménynyilvánításra kötelezte a tanulókat, adott esetben olyanra, amely nem fért össze lelkiismereti meggyőződésükkel.

Felmerül a kérdés, vajon a csendhez való jog mennyiben illeti meg a jogi személyeket, vállalatokat, illetve a sajtót? Hivatkozhat-e véleményszabadságának megsértésére a dohánygyártó cég, amikor a dohányzás veszélyeire való felhívás közzétételére kötelezik termékein? Érvelhet-e hasonlóképpen a sajtó, amikor az elkövetett személyiségi jogsértés miatt a helyreigazítás közzétételére kötelezik? Bizonyos értelemben mindkét példában sérül a véleményszabadság joga (persze, ha elfogadjuk, hogy a dohánygyártó a cigarettásdoboz feliratain keresztül e jogát is gyakorolja), hiszen a kötelezővé tett közlés *helyet foglal*, ugyanakkor erre egyfelől mindkét esetben nyomós indokot hoz fel a jogalkotó, másrészt egyértelműen kiderül, hogy a közlés nem a kötelezett saját véleményét tartalmazza. A közlés tehát nem a sajátja, ezért a csendhez való joga nem sérült. A hallgatáshoz való jog mellett jogunk van arra is, hogy *ne figyeljünk mások véleménynyilvánítására* – ez a jogunk azonban már nem a véleményszabadságból, hanem a magánszféra védelméből fakad.

³⁶ 319 US 624 (1943).

A véleménynyilvánítás szabadságának korlátai

Hiába beszélünk általában véve a véleménynyilvánítási szabadság tartalmáról, a legközelebb akkor kerülhetünk a vizsgált alapjog lényegéhez, ha annak korlátai felől közelítünk a kérdéshez. Röviden: a vélemény-szabadság tartalmába minden olyan vélemény, álláspont, megnyilvánulás kifejezése beletartozik, amelyet valamely jogszabály nem korlátoz. A korlátok pedig minden esetben megfelelően indokoltak és megfelelően szűkre szabottak kell, hogy legyenek: a jogkorlátozásnak a *formai feltételeken* túl *tartalmi szempontból* is meg kell felelnie az egyes rendszerekben megállapított szigorú követelményeknek. John Stuart Mill híres tanulmányában így ír: „Minden olyan cselekedetet el szabad nyomni, amely igazolható ok nélkül kárt okoz másnak... Az egyén szabadságának tehát korlátozottnak kell lennie: nem lehet más emberek kárára.”³⁷ Megállapítása ugyan általánosságban véve ma is alkalmas kiindulópont, a véleménysszabadság jogára nézve számunkra mégsem megfelelő: a jog fokozott védelme a mai felfogás értelmében magában hordozza azt, hogy az sok esetben akkor is védelmet élvez, amikor gyakorlása „más emberek kárára” válik. A véleménysszabadság elsőbbségét vélelmező jogrendek ezt a szabadság – a közösség egészére nézve – jótékony hatásával indokolják, ahogyan Harold Laski írta: „...nem tekinthetem a szólásszabadságot korlátlanoknak. Nem engedhető meg, hogy felesleges szenvedést okozzák bárkinek is, hacsak a társadalom nem nyer ezáltal valami fontosat.”³⁸ Ez a „társadalmi nyereség” több irányban nyilvánulhat meg: a közügyek szabad vitájában vagy az egyén autonómiájának biztosításában, személyisége kiteljesedésében.

A kérdés tehát az, milyen *érdekek sérelme*, és a *sérelem milyen mértéke* alapozza meg a jogkorlátozást. Halmai Gábor rendszere alapján négy csoportra oszthatóak az egyes, korlátozást igazoló érdekek: 1.) az állam érdekei (az alkotmányos alaprend védelme, külső és belső biztonság, a közjogi méltóságok, állami jelképek védelme); 2.) a társadalom egészének érdekei (például a közérkölc és a közrend); 3.) az egyes társadalmi csoportok érdekei (a faji, vallási, etnikai alapú gyűlölet kifejezésének tiltása); 4.) az egyének érdekei (személyiségi jogainak védelme).³⁹ Az egyes kategóriák éles elválasztása megtevéstől lehet, mert

³⁷ Mill 1994, 65–66.

³⁸ Laski 1992, 17.

³⁹ Halmai 1994, 266–267 és Halmai 2002, 100.

olyan látszatot kelt, mintha ezek az érdekek egymástól teljesen függetlenül, akár egymás ellenében is léteznének. Indokolatlan például megkülönböztetni az állam és a társadalom érdekeit, mert manapság már szeretjük abba a hitbe ringatni magunkat, hogy a kettő nem feltétlenül választható el élesen egymástól, tehát elvileg, legalábbis alkotmányjogi értelemben nem létezik a társadalom feje fölött, akár annak érdekeivel – mondjuk éppen a véleménynyilvánítási szabadságot is érintő kérdésekben – szembehelyezkedni képes, mitikus szörnyként elhelyezkedő állam. Aligha vitatható például, hogy az alkotmányos rend védelme és az állam biztonsága közösségi érdek, melyeken a véleménynyilvánítás legitim korlátozása alapulhat. Ugyanígy az állami jelképek védelme sem kizárólag az állam, mint jogi személy érdekében, hanem a benne élő emberek érdekében is történik. Az egyes társadalmi csoportok érdekei sem pusztán elszigetelten léteznek: a megkülönböztetés, a gyűlölet elleni küzdelem közös érdekünk. A gyűlölködő kifejezések pedig nem egy – általában precízen egyébként is behatárolható – csoportét, hanem az így megsértett egyének érdekeit csorbítják. A fenti felsorolásból ellenben kimaradt egy meghatározó érték, amelynek védelme a legtöbb államban lehetőséget teremt a véleményszabadság korlátozására: a plurális, sokszínű közvélemény, közélet megteremtésének érdeke. Ez a megfogalmazás is félrevezető lehet, ugyanis ha a vélemények sokféleségét kívánjuk elősegíteni – elismerve a véleményszabadság korábbiakban említett pozitív jellegét –, akkor nem is a szabadság korlátozásáról, hanem gyakorlásának elősegítéséről van szó. A sokféleség persze csak a véleményszabadság bizonyos korlátozása árán valósulhat meg: egyeseknek csöndben kell maradniuk, amíg mások beszélnek, azaz mást (pontosabban más véleményt) is oda kell engedni a véleményszabadság gyakorlását lehetővé tevő eszközökhöz, elsősorban a sajtóhoz. Ez a felfogás nem pusztán egy kikényszeríthető jogot, hanem egy mögötte található értéket, a plurális társadalom értékét is védi.⁴⁰

A véleményszabadság korlátozásánál felmerülő legtöbb kérdésben jól észrevehető három jog vagy inkább jogcsoport folytonos viaskodása egymással: az *emberi méltóság*, *egyenlőség*, *szabadság* triálsa hol egymást támogatva, legtöbbször azonban egymás ellenében hatva állandó egyensúlyozásra készíti a vitás kérdéseket megoldani kívánót. Az egyéni szabadság csak a szabad véleménynyilvánítás leginkább szembeötlő eleme: annak gyakorlása során egyéb kiemelkedő érdekek és értékek is védelmet követelnek. A *véleményszabadság többdimenziós jog*: határainak megvonásnál több, eltérő, olykor összeütközésben lévő érdekre

⁴⁰ Barendt 2005, 34–36.

is figyelemmel kell lenni. Akadnak olyan hangok, amelyek a vélemény-szabadság bármiféle korlátozásában, történjék az akár más alapjogok vagy a pluralizmus értékének védelme érdekében, a zsarnokság „leheletét” vélik megérezni. Eszerint, ha a véleményszabadságot korlátozzuk, az – minden egyéb megfontolás nélkül – az általános szabadságeszmény csorbulását is jelenti. Holott csupán arról van szó, hogy a véleményszabadság maga is *több, egymással olykor ellentétbe kerülő érdeket is véd* (ez indokolja például a médiaszabályozás létét), és egyébként sem lehet abszolút érték, gyakorlásakor tekintettel kell lenni egyéb – természetesen kellőképpen súlyos – érdekekre, jellemzően más alapvető jogok gyakorlására is.

Az alapjog-korlátozás alkotmányosságának nemcsak annak lehető legkisebb mértéke és megfelelő formája a szükséges feltétele, hanem *a korlátozás mögött álló kellően nyomós indok* is. A korlátozás alapja a véleményszabadság esetében csak valamely *külső* ok lehet, tehát sohasem a vélemény tartalma. A külső ok lehet *más alapjog védelme*, gyakorlásának biztosítása vagy más *olyan érték, amelyet az Alkotmány véd*. A korlátozás eltérő, lehetséges indokai a szükségesség vizsgálatakor más súllyal esnek latba, attól függően, mit védenek. Az Alkotmánybíróság (AB) szerint „A vélemény szabadságával szemben mérlegelendő korlátozó törvénynek nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alanyi alapjog érvényesítésére és védelmére szolgál, kisebb, ha ilyen jogokat csakis mögöttesen, valamely »intézmény« közvetítésével véd, s legkisebb, ha csupán valamely elvont érték önmagában a tárgya (például a köznyugalom).”⁴¹

A véleményszabadság korlátozásával kapcsolatban az Alkotmánybíróság időnként megemlített egyéb, speciális szempontokat is, amelyekből azonban nem állt össze egységes rendszer. Korlátozható például *a kifejezés módja, formája*, ha más módon, illetve formában ugyanaz a tartalom szabadon kifejezhető,⁴² vagy például alkotmányosnak minősülhet a korlátozás, ha a vizsgált jogszabály egyszerre több olyan érdeket is véd, amelyek külön-külön nem alapoznák meg annak alkotmányosságát (kumulatív hatás).⁴³ A valamennyi problémára választ nyújtó, alkotmánybírósági határozatokban lefektetett, ellentmondásmentes rendszer hiánya ellenére is megállapítható, hogy az Alkotmánybíróság

⁴¹ 30/1992. (V. 26.) AB-határozat, ABH 1992, 167, 178.

⁴² 33/1998. (VI. 25.) AB-határozat, ABH 1998, 256–262 (sértő, méltatlan kifejezések használatának tiltása az önkormányzati képviselő-testület ülése során); 18/2004. (V. 25.) AB-határozat, ABH 2004, 303–320 (fajgyűlölő kifejezések).

⁴³ 14/2000. (V. 12.) AB-határozat, ABH 2000, 83–111 (tiltott önkényuralmi jelképek).

szerepe a véleménynyilvánítási szabadság határainak megvonásában kiemelkedő jelentőségű.

A véleménynyilvánítás határainak meghúzásakor az Alkotmány által is előírt parancs, hogy a korlátozás a vállalt *nemzetközi jogi kötelezettségeknek* megfelelően történjék. Ezen kötelezettségek közül kiemelkedő jelentőségű az 1950-es Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről (Emberi Jogok Európai Egyezménye, Magyarországon kihirdetve az 1993. évi XXXI. törvénnyel), illetve a betartása fölött őrködő strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata. Az Európai Unió alapjogvédelmi rendszere még nem épült ki a megfelelő mértékben, és várhatóan a jövőben jelentős mértékben a strasbourgi védelmi mechanizmusra fog támaszkodni. A másik működő – és Magyarországot kötelező – alapjogvédelmi szerződés, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya egyrészt csak egy erősen korlátozott szankciórendszert állít fel, másrészt univerzális jellege miatt kevésbé alkalmas az egységes mérce felállítására, mint egy regionális megállapodás, mindezekből eredően pedig Európában jóval kisebb a jelentősége, mint az Egyezményé.

Az Alkotmánybíróság az első perctől kezdve rendszeresen hivatkozik *a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogára*. Ezt azon alkotmányos kötelezettségünk indokolja, amely alapján a magyar alap törvényt a nemzetközi jog előírásainak megfelelően kell értelmezni, ez az előírás pedig értelemszerűen kiterjed a 61. § értelmezésére is. Sólyom László bevallása szerint ennek kezdetben nem volt más célja, mint hogy a magyar jogi gondolkodást formálisan is az „európai normákhoz” kapcsolja, demonstrálja az európai mérce belső alkalmazását, és nem jelentett konkrét segítséget az adott ügy eldöntéséhez.⁴⁴ Európaiságunk bizonyításán túl szükséges volt a strasbourgi mérce alkalmazása ahhoz is, hogy Magyarország bekapcsolódjon a kialakuló „európai emberi jogi jogharmonizációba”, az „alkotmányjogi jus commune” kialakításába.⁴⁵

Baka András, a strasbourgi bíróság első magyar bírása szerint a testület esetjoga „feltétlenül jogi kultúrát közvetít. A bíróság esetjoga jogi kincs, közös érték. Egy korszak fejlődését, változását tükrözi.”⁴⁶ A bíróság egyfajta *közös európai minimumkövetelményt* kíván az egyes jogokkal kapcsolatban meghatározni. Ez semmiképpen nem jelenti azt, hogy döntései során a legkisebb közös többszöröst keresi, azaz az adott alapjognak a legalacsonyabb mértékű védelmet nyújtó állam mércéjét

⁴⁴ Sólyom 1996–97, 151.

⁴⁵ Sólyom 1994, 231.

⁴⁶ Javorniczky–Kardos 2000, 39.

teszi a közös alappá. Sokkal inkább érezhető a bíróság törekvése arra, hogy egy általánosan követendő mércét határozzon meg, amely új, közös minimummá válik. Ez a mérce, a bíróság által kialakított elvek és az ítéletek egymásra épülő gyakorlata az egyes alapjogok esetében, sőt még azokon belül is eltérő szigorúságú lehet. A véleménysszabadság értelmezésében ez az eltérő mérce különösen feltűnő. A közéleti viták, a politikai vélemények védelme, a közéleti szereplők szabad bírálhatósága prioritást élveznek a bíróság gyakorlatában. Ugyanez igaz a sajtószabadság egyes kérdéseire nézve is, például az újságíró azon joga tekintetében, hogy titokban tartsa a számára információt szolgáltató személyek kilétét.⁴⁷ Ezekben az esetekben a bíróság aktivista módon járt el, tehát a közös minimum-mércét meglehetősen magasra helyezte. Másfajta véleménynyilvánítások esetén a bíróság mintha megelégedne az amúgy is létező közös minimum fenntartásával. Ez vehető észre a fajgyűlölő kifejezések esetében, amelyek egyébként is minden államban korlátozás alá esnek, és a bíróság nem határoz meg velük kapcsolatban egy egységesen magas (vagy alacsony) mércét, megelégszik általános iránymutatással.⁴⁸ Egy harmadik csoportban pedig a bíróság meghagyja a *tagállamok mozgásterét* a véleménysszabadság korlátozásával kapcsolatban, például a vallásgyalázó vagy a közérkölcsebe ütköző kifejezések esetében.⁴⁹

A véleménysszabadság korlátozása csak a 10. cikk (2) bekezdésében szereplő indokkal lehetséges, ott azonban olyan mennyiségű korlátozásra lehetőséget adó körülmény található, hogy akár azt is hihetnénk, hogy az visszavonja az (1) bekezdés által biztosított jogot. A szövegben olvashatóak azon körülmények, amelyek okot adhatnak a szigorú garanciák – mint a korlátozás jog általi előírtsága, a demokratikus társadalomban való szükségessége, illetve a nyomós társadalmi érdek – melletti jogkorlátozásra. Ezek a következők: a nemzetbiztonság, a területi sérthetetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása. Az Egyezmény tehát jóval pontosabb iránymutatást ad, mint az Alkotmány, amely ilyesféle felsorolást nem tartalmaz.

Ettől függetlenül is, a *véleménynyilvánítási szabadság lehetséges hazai korlátai* a nemzetközi jogi kötelezettségeknek való megfelelési

⁴⁷ *Goodwin v. United Kingdom* Judgment of 27 March 1996, Reports 1996-II, 483.

⁴⁸ *Jersild v. Denmark* Judgment of 23 September 1994, Series A no. 298.

⁴⁹ *Otto-Preminger-Institut v. Austria* Judgment of 20 September 1994, Series A no. 295-A, *Wingrove v. United Kingdom* Judgment of 25 November 1996, Reports 1996-V, 1937.

kényszerszertől függetlenül is egybevágnak az Egyezmény által felsoroltakkal, hiszen utóbbi a legtipikusabb korlátozási okokat gyűjti össze. A lehetséges határok bejárása – és a véleményszabadság alkotmányi szabályozását tényleges tartalommal megtöltő jogszabályok bemutatása – természetesen nem célja ezen elemzésnek, de a legjelentősebb problémakörök említése szükségszerű. Az Alkotmánybíróság ezek közül a legtöbb kérdéssel már behatóan foglalkozott, és iránymutatása általában a tételes jog értelmezését és a bírói gyakorlat alakulását is befolyásolja, ha nem is határozza meg teljes mértékben. Ide tartozik a személyiségi jogok védelme a véleményszabadsággal szemben, kiemelten a becsület, jó hírnév,⁵⁰ az emberi méltóság, a képmás és a hangfelvétel, a magántitok, a személyes adatok, a magánszféra polgári és büntetőjogi, illetve adatvédelmi jogi védelme.⁵¹ Lényeges kérdés a gyűlölködő kifejezések lehetséges korlátozása, a közösség elleni izgatás, a közösségek gyalázása büntetésének alkotmányossága,⁵² a különféle jelképek használata, illetve megsértése⁵³ vagy a holokausztagadása szankcionálásának lehetőségei. Súlyos dilemmát okoz a közérkölcös lehetséges védelme is,⁵⁴ ideértve az ifjúságvédelmet éppúgy, mint a pornográf, erotikus tartalmak korlátozását. Az állam- és szolgálati titok védelme és ezzel összefüggésben a véleményszabadság mozgástere is lényeges kérdés,⁵⁵ éppúgy, mint a kereskedelmi célú megnyilvánulások (reklámok) szabadságának mértéke.⁵⁶

⁵⁰ 36/1994. (VI. 24.) AB-határozat, ABH 1994, 219–237; 33/1998. (VI. 25.) AB-határozat, ABH 1998, 256–262; 57/2001. (XII. 5.) AB-határozat, ABH 2001, 484–526; 34/2004. (IX. 28.) AB-határozat, ABH 2004, 490–503.

⁵¹ 60/1994. (XII. 24.) AB-határozat, ABH 1994, 342–372.

⁵² 30/1992. (V. 26.) AB-határozat, ABH 1992, 167–181; 12/1999. (V. 21.) AB-határozat, ABH 1999, 106–113; 18/2004. (V. 25.) AB-határozat, ABH 2004, 303–320.

⁵³ 13/2000. (V. 12.) AB-határozat, ABH 2000, 61–82; 14/2000. (V. 12.) AB-határozat, ABH 2000, 83–111.

⁵⁴ 20/1997. (III. 19.) AB-határozat, ABH 1997, 85–102.

⁵⁵ 34/1994. (VI. 24.) AB-határozat, ABH 1994, 177–196.

⁵⁶ 1270/B/1997. AB-határozat, ABH 2000, 713–725; 37/2000. (X. 31.) AB-határozat, ABH 2000, 293–302.

Véleményszabadság – sajtószabadság

A sajtó – melynek szabadságát az Alkotmány 61. § (2) bekezdése *expressis verbis* is kimondja –, a véleményszabadság gyakorlásának leghatékonyabb terepeként meghatározó jelentőséggel bír: az általa biztosított fórumon folytatható le a vita, a sajtó az információszerzés és -átadás elsőszámú helyszíne. A sajtó egyrészt folyamatos ellenőrzés alatt tartja az államot, másfelől pedig gondoskodik arról, hogy az egyének hozzájussanak a releváns információkhoz, illetve, hogy – bizonyos megkötésekkel – maguk is hallathassák hangjukat, részt vehessenek a vitában. A sajtó által csökkenthetőek a társadalmi különbségek: az általa megnyilvánuló hangja sokszorosán felerősítve hallatszik. A sajtó ezen *egalitárius jellege* persze csak akkor válik láthatóvá, ha a sajtószabadságot nem csupán annak tulajdonosai, esetleg az egyes újságírók, szerkesztők jogaként értelmezzük, hanem a sajtóra telepítünk olyan kötelezettségeket is, amelyek demokratikus feladatának végrehajtását kényszerítik ki.⁵⁷

Az ezzel szembeállítható másik álláspont szerint a sajtószabadság nem jelent többet, mint a sajtóban dolgozók, illetve a tulajdonosok azon jogát, hogy véleményszabadságukat megkötésektől mentesen gyakorolják. E felfogás szerint a véleményszabadság nem más, mint az egyéni kiteljesedés egyik eszköze, az egyéni autonómia egyik különösen értékes, ezért fokozottan védendő megnyilvánulása. Ehhez képest a sajtószabadság minőségében nem jelent eltérést, nem hordoz eltérő tartalmat, pusztán a vélemény-kifejtés hatékonyságát növeli, amellet persze, hogy a jog gyakorlóit, amennyiben ügyesen végzik a dolgukat, még jelentős mennyiségű anyagi hasznat is szereznek e tevékenységük közben. Ha azonban a véleményszabadságot a befogadók és nem csak a közlők szempontjából értékeljük, felismerjük, hogy az ő autonómiájuk eléréséhez szükséges, hogy lehetőség szerint minden releváns információ eljusson hozzájuk: a szabad sajtónak így mégis lennének szigorúan betartandó kötelezettségei a tájékoztatás terén.

Való igaz, hogy a múltban nem differenciálódott megfelelően a vélemény- és a sajtószabadság, a két alapjog tartalma nem vált élesen megkülönböztethetővé. Attól a pillanattól kezdve, hogy e szabadságjogok igénye megjelent a közvéleményben, a két fogalom felváltva, legtöbbször egyértelmű fogalmi különbségtétel nélkül szerepelt a vitákban.⁵⁸ A sajtó szabadságának szükségesnek vélt mértéke éppen ezért semmi-

⁵⁷ Powe 1982, 243.

⁵⁸ Nimmer 1975, 640.

ben nem különbözött – a véleményszabadság metaforikus modelljét példaként állítva – az utcai szónok vagy a röpiratot osztogató aktivista szabadságától, illetve kötelezettségeitől. Amikor a sajtószabadság igénye a társadalmi fejlődés bizonyos fokán felmerült, teljességgel természetes volt, hogy a küzdelmet nem kizárólag az anyagi haszon megszerzése motiválja. Magasabb célok, a társadalmi igazságosság, a tömegek felemelése, a döntéshozatal demokratizálása lebegtek a kor újságíróinak, szerkesztőinek szemei előtt. Ahogyan a sajtó egyre jövedelmezőbb üzlet lett, ez az etikai töltet fokozatosan háttérbe szorult. A körülmények megváltozásával tehát újra fel kell tennünk a kérdést, vajon eltér-e egymástól a vélemény- és a sajtószabadság?

Három eltérő nézet különböztethető meg e kérdésben. Az első szerint *a két jog még ma is azonos tartalmú*. Ez kétféle, eltérő meggyőződésből fakadhat. Az egyik szerint – ahogyan már említettem – a sajtószabadság nem több, mint a sajtón keresztül megnyilvánuló személyek véleményszabadságának egy, hatékonyságában az alapesettől kétségkívül eltérő, de alapvetően nem eltérő jellegű megnyilvánulása. Ez a ritkább felfogás. A gyakoribb szerint ugyan *a sajtónak valóban van bizonyos társadalmi kötelezettsége*, meg kell felelnie a vele szemben támasztott, elsősorban a tájékoztatást magába foglaló kötelezettségeinek, továbbá biztosítani kell a nyílt vita megvalósulásának a lehetőségét, segédkeznie kell a kultúra megőrzésében, sőt formálásában. Ebbéli *feladatai elvégzéséhez azonban semmiféle előjogot nem igényelhet*, és semmiféle jogilag kikényszeríthető kötelezettség nem terheli. Ha ugyanis a sajtót az utcai szónoktól eltérően kezeljük, privilégiumokkal ruházzuk fel, tehát elválasztjuk egymástól a vélemény- és a sajtószabadságot, akkor a logika azt követelné, hogy ezek mellé bizonyos, kikényszeríthető kötelességeket is társítsunk.⁵⁹ Ebben a pillanatban pedig megvalósulna a sajtó szabadságába történő állami beavatkozás, amely a sajtóra leselkedő lehető legnagyobb veszélyeket hordozza. Bármiféle állami szabályozás a szabadság olyan korlátozásának veszélyét rejti magában, amelyet semmiféle jó szándék, felismert társadalmi érdek nem indokolhat, már csak azért sem, mert könnyen előfordulhat, hogy az alapvetően helyes célra irányuló, a sajtót korlátozó megkötések végül nem visznek majd közelebb a célhoz, hanem a sajtószabadság aránytalan korlátozását valószínűsítik meg, inkább ártva ezzel, semmint használva. A sajtó csak akkor képes megfelelően végezni a feladatát, ha az állami szférától a lehető legélesebben elválasztva működik.⁶⁰ Ronald Dworkin is a privilegizált

⁵⁹ Lásd például Lange 1975, 77; Van Alstyne 1977, 761.

⁶⁰ Van Alstyne 1980, 19–23.

helyzet okozta lehetséges veszélyeket emeli ki: túlzott ára, maga a sajtó szabadsága lehet az ellentételezése annak, ha a sajtónak előjogokat, adókedvezményt, különleges belépési jogosultságot – börtönökbe, katonai bázisokra – vagy éppen tanúzási mentességet követelünk.⁶¹

Egy másik felfogás szerint a sajtó jogosult ugyan bizonyos előjogokra, de nem terhelhető semmiféle, az általános jogi normák betartásán túlterjeszkedő kötelezettséggel.⁶² Ez persze több szempontból is vitatható: ha a sajtó nem kötelezhető arra, hogy a számára biztosított előjogokért „cserébe” tevékenységével a közérdeket (is) szolgálja, akkor végképp nehezen indokolható, hogy miért emeljük ki azok köréből, akik ezen előjogokra esetleg szintén igényt tartanak, véleménysszabadságuk hatékonyabb gyakorlása céljából. A sajtó pedig garanciák hiányában akár vissza is élhet kiemelt pozíciójával, ez esetben pedig értelmét vesztené a megkülönböztetés. Indokolatlan lenne a sajtó egészére kiterjeszteni ezen előjogokat, mert nem minden szereplője járul hozzá, és főleg nem azonos mértékben a sajtó demokratikus feladatának teljesítéséhez. Ha előírunk a sajtó számára bizonyos kötelezettségeket – legyen betartásuk bármilyen nehéz vagy kényes kérdés, bújjon ki bár számos sajtótermék vagy televíziós csatorna e kötelezettségek alól –, még mindig jó eséllyel segítjük elő azt, hogy ezen bizonyos közfeladatának az egész sajtóipar együttesen eleget tegyen.

Ez a gondolat vezet át minket a harmadik felfogáshoz, amelynek értelmében tehát a vélemény- és a sajtószabadság egyértelműen eltér, a sajtónak pedig az utcai szónokhoz képest *többletjogai és többletkötelezettségei egyaránt vannak*. E felfogás szerint a sajtószabadság nem egyéni, individuális jogosultság, hanem a sajtót mint intézményt illeti meg. Az elméletet kifejtő, hatásos és sokszor idézett cikk Potter Stewart, az amerikai Legfelső Bíróság bírájának tollából származik.⁶³ A jog tehát eszerint intézményes jog, nem a sajtóban dolgozó egyént (akit természetesen megillet maga a véleménysszabadság), hanem az intézményt védi, így a többletjogok és -kötelezettségek is az intézményt terhelik. E felfogás szerint a sajtószabadság egyértelműen eszköz, tehát instrumentális jog, célja pedig a közérdek előmozdítása az információ- és gondolatcsere megvalósításával, a nyilvánosság előtti megnyilatkozási fórumok biztosításával.⁶⁴ A sajtónak tudomásul kell vennie, hogy olyan munkát végez, amelyben többféle, egymásnak akár ellentmondó érdekre is tekin-

⁶¹ Dworkin 1985, 385.

⁶² Barendt 2005, 420–421.

⁶³ Stewart 1975, 631.

⁶⁴ Lásd például Bezanson 1995, 823; Barendt 1991, 79; Schauer 2005, 1256.

tettel kell lennie, és meg kell felelnie bizonyos, a közösség által rárótt kötelezettségeknek.⁶⁵

Az európai jogi megoldások – köztük a magyar – magától értetődő természetességgel fogadják el az imént felvázolt három lehetséges megoldás közül az utolsót. Az egyes államok médiaszabályozása előírja bizonyos tartalmi kötelezettségek teljesítését, a kiegyensúlyozottságot, a közszolgálati műsorok sugárzását, a reklámkorlátozásokat. Az Alkotmány rendelkezéséből is – amelyben külön-külön említi a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságát – egyértelműen az következik, hogy a két alapjog eltérő sajátosságokkal (is) rendelkezik. Az Alkotmánybíróság 37/1992. (VI. 10.) sz. alaphatározata a sajtószabadságról is ezt az értelmezést vallja: „A véleménynyilvánítási szabadság a sajtószabadság vonatkozásában sajátosan érvényesül. A sajtó szabadságát arra figyelemmel kell garantálnia az államnak, hogy a »sajtó« a véleményalkotáshoz szükséges információszerzésnek, a véleménynyilvánításnak és véleményformálásnak kitüntetett fontosságú eszköze. [...] A sajtó nemcsak a szabad véleménynyilvánítás eszköze, hanem a tájékoztatás is, azaz alapvető szerepe van a véleményalkotás feltételét képező tájékozódásban.”⁶⁶

Számos nehezen megválaszolható kérdés merül még fel a fentiekben vizsgált alapjoggal összefüggésben. A fogalmi tisztázás utáni következő lépésről, a szabadság határainak megvonásáról mind a véleményszabadság, mind speciálisan a sajtószabadság esetében könyvtári könyvet lehetne teleírni. Mielőtt azonban eljutunk a konkrét problémák megoldásáig, tisztáznunk kell azon fogalmakat, amelyeket alkalmazunk, hol véres kardként magunk előtt hordozva, hol minden bajunkra megoldást nyújtó csodaszerként emlegetve, hol történelmi tanulságként, megszívlelendő példaként ábrázolva, hol társadalomfilozófiai kérdéseket egy csapásra eldöntő érvként előhúzza azokat. A vélemény és a sajtó szabadságának azonban lehetséges egy, minden releváns körülményt mérlegre tevő, „megfontolt” értelmezése is. Ennek elősegítését kívánja szolgálni a fenti írás.

Irodalom

- Anderson, David A. 2002. Freedom of the Press. *Texas Law Review*, február, 442–444.
 Ádám Antal 1999. Kifejezési szabadság és képviselői mentelmi jog. *Magyar Jog*, 3. szám. 143–152.

⁶⁵ Brennan 1979, 173.

⁶⁶ 37/1992. (VI. 10.) AB-határozat, ABH 1992, 227, 229.

- Barendt, Eric 1991. Inaugural Lecture – Press and Broadcasting Freedom: Does Anyone Have Any Rights to Free Speech? *Current Legal Problems*, 79.
- Barendt, Eric 2005. *Freedom of Speech*. Oxford, New York, Oxford University Press.
- Barron, Jerome A. 1967. Access to the Press – A New First Amendment Right. 80 *Harvard Law Review*, 1642–43.
- Berlin, Isaiah 1990. A szabadság két fogalma. Fordította Erős Ferenc, Berényi Gábor. In uő: *Négy esszé a szabadságról*. Budapest, Európa.
- Bezanson, Randall P. 1995. Institutional Speech. 80 *Iowa Law Review*, 823.
- Brennan, William J. 1979. Address. 32 *Rutgers Law Review*, 173.
- Collins, Ronald K. L. – Skover, David M. 2005. *The Death of Discourse*. Carolina Academic Publishers.
- Craufurd Smith, Rachael 1997. *Broadcasting Law and Fundamental Rights*. Oxford, Clarendon Press.
- Dénes Iván Zoltán 2004. Beavatkozástól mentes cselekvés vagy uralomtól mentes emberi állapot? (A liberális és a republikánus szabadságfelfogás hasonlóságai és különbségei). *Jogelméleti Szemle*, 2. szám. <http://jesz.ajk.elte.hu/denes18.html>.
- Dworkin, Ronald 1985. *A Matter of Principle*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- Fiss, Owen M. 1986. Free Speech and Social Structure. *Iowa Law Review*, július, 1405.
- Fiss, Owen M. 1996. *The Irony of Free Speech*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- Gibbons, Thomas 1998. *Regulating the Media*. London, Sweet & Maxwell.
- Habermas, Jürgen 1999. *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Fordította Endreffy Zoltán. Budapest, Osiris.
- Halmi Gábor 1991. Az Új Hölgyfutártól a Szent Koronáig. *Világosság*, 11. szám, 840.
- Halmi Gábor 1994. *A vélemény szabadság határai*. Budapest, Atlantisz.
- Halmi Gábor 2002. *Kommunikációs jogok*. Budapest, Új Mandátum.
- Javorniczky István – Kardos Gábor 2000. „Írányt mutatunk, de nem avatkozunk be be durván a nemzeti jogokba” – beszélgetés Baka Andrással. *Fundamentum*, 4. szám, 37–46.
- Karst, Kenneth L. 1975. Equality as a Central Principle in the First Amendment. 43 *University of Chicago Law Review*, 20.
- Keane, John 1999. *Média és demokrácia*. Fordította Kulcsár Valéria. Budapest, Helikon.
- Lange, David 1975. The Speech and Press Clauses. 23 *UCLA Law Review*, 77–119.
- Laski, Harold J. 1992. A szellem szabadsága. Fordította Balogh Katalin. In Ludassy Mária (szerk.): *Az angolszász liberalizmus klasszikusai II*. Budapest, Atlantisz, 7–69.
- Lichtenberg, Judith 1990. Foundations and Limits of Freedom of the Press. In uő (szerk.): *Democracy and the Mass Media*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Logan, Charles W. 1997. Getting Beyond Scarcity: A New Paradigm for Assessing the Constitutionality of Broadcast Regulation. *California Law Review*, 1687.
- McChesney, Robert W. – Scott, Ben (szerk.) 2004. *Our Unfree Press – 100 Years of Radical Media Criticism*. New York, New Press.
- Meiklejohn, Alexander 1961. The First Amendment Is an Absolute. *Supreme Court Review*, 245.
- Meiklejohn, Alexander 1965. *Political Freedom – The Constitutional Powers of the People*. New York, Oxford, Oxford University Press.
- Mill, John Stuart 1994. *A szabadságról*. Fordította Pap Mária. Budapest, Századvég.
- Nimmer, Melville B. 1975. Introduction: Is Freedom of the Press a Redundancy: What Does It Add to Freedom of Speech? 26 *Hastings Law Journal*, 640–658.
- Nozick, Robert 1974. *Anarchy, State and Utopia*. New York, Basic.

- Post, Robert C. 1995. Recuperating First Amendment Doctrine. *Stanford Law Review*, 1249–1281.
- Powe Jr., L. A. 1982. Mass Speech and the Newer First Amendment. *Supreme Court Review*, 47. évfolyam, 6. szám, 243–284.
- Rosenfeld, Michel 1990. Az emberi jogok és az alkotmány az Egyesült Államokban. Fordította Láng László. *Világosság*, 8–9. szám, 587–601.
- Rosenfeld, Michel 1996. Free Speech, Equality and Minority Access to the Media in the United States. In Sajó András – Monroe E. Price (szerk.): *Rights of Access to the Media*. Boston, Kluwer Law International.
- Sajó András 2005. *A szólásszabadság kézikönyve*. Budapest, KJK-Kerszöv.
- Sartori, Giovanni 1999. *Demokrácia*. Fordította Soltész Erzsébet. Budapest, Osiris.
- Schauer, Frederick 1979. Speech and “Speech” – Obscenity and “Obscenity”. An Exercise in the Interpretation of Constitutional Language. *Georgetown Law Journal*, 67. szám, 899–933.
- Schauer, Frederick 1981. Categories and the First Amendment: A Play in Three Acts. *Vanderbilt Law Review*, 34. évfolyam, 294.
- Schauer, Frederick 1982. *Freedom of Speech: A Philosophical Enquiry*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Schauer Frederick 2005. Towards an Institutional First Amendment. *Minnesota Law Review*, 89. évfolyam, 5. szám, 1256–1279.
- Shaman, Jeffrey M. 1995. The Theory of Low-value Speech. *Southern Methodist University Law Review*, 48. évfolyam, 297.
- Sólyom László 1985. Mit szabad és mit nem? *Valóság*, 8. szám, 12–24.
- Sólyom László 1994. Alkotmányosság Magyarországon. Értékek és tények. In *Emlékkönyv Nizsalovszky Endre születésének 100. évfordulójára*. Budapest, ELTE ÁJK.
- Sólyom László 1996–97. Kölcsönhatás az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga és a szólásszabadság védelme között Magyarországon. *Állam- és Jogtudomány*, 3–4. szám, 149–172.
- Sólyom László 2001. *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris.
- Stewart, Potter 1975. Or of the Press. *Hastings Law Journal*, 26. évfolyam, 631–643.
- Sunstein, Cass R. 1993. Words, Conduct, Caste. *University of Chicago Law Review*, Summer/Fall. 60. évfolyam, 3–4. szám, 795–844.
- Van Alstyne, William W. 1977. The Hazards to the Press of Claiming a ‘Preferred Position’. *Hastings Law Journal*, 28. évfolyam, 761–770.
- Van Alstyne, William W. 1980. The First Amendment and Free Press: a Comment on Some New Trends and Some Old Theories. *Hofstra Law Review*, 9. évfolyam, 18–24.